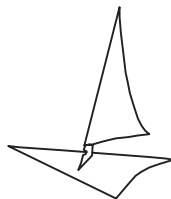

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Український державний морський технічний університет
імені адмірала Макарова
Миколаївський гуманітарний інститут

О.В. БОБІНА

ІСТОРИОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*Рекомендовано Методичною радою УДМТУ
як навчальний посібник*

Миколаїв
УДМТУ
2002

УДК 94(477)
ББК 63.3(2Ук)
Б 72

Рекомендовано Методичною радою УДМТУ як навчальний посібник

Рецензент П.П. Соболев, старший викладач

Бобіна О.В.

Б 72 Історіографія історії України: Навчальний посібник. –
Миколаїв: УДМТУ, 2002. – 24 с.

Посібник дає змогу ознайомитись з основними аспектами теми та перевірити свої знання за допомогою тестових завдань. Призначений для студентів всіх спеціальностей, різних форм навчання.

УДК 94(477)
ББК 63.3(2Ук)

© Бобіна О.В., 2002

© Видавництво УДМТУ, 2002

ВСТУП

В історичній науці є особлива галузь, яка вивчає процес накопичення знань з тієї або іншої теми, проблеми. Ця галузь знань називається історіографією. Вона систематизує й узагальнює наші знання, указує на уже вивчені проблеми і на ті, які ще чекають свого дослідження.

Таким чином, історіографія історії України – це галузь знань, яка вивчає процес накопичення знань з історії України. Особливу увагу історіографія звертає на умови, в яких писались праці з історії, концепції, які панували в науці в той або інший час.

1. ІСТОРИОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ВІД ДАВНІХ ЧАСІВ ДО СЕРЕДИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Літописи – джерела знань з давньої історії України

Першими історичними творами в Київській Русі – Україні є літописи, в яких розповідь ведеться по роках. Оповідання про події кожного року починається словами "В літо...". За своєю формою і змістом наші літописи подібні до анналів і хронік, які писались у Західній Європі.

Літописання на Русі почалося в X ст., а можливо, і в IX ст. Але з найперших літописів до нас дійшла лише "Повість времінних (минулих) літ" – літопис, укладений і відредагований на початку XII ст. монахом Нестором, а потім ігуменом Сильвестром. Літопис названий так за вступним реченням: "Ось повісті времінних літ, звідки пішла Руська земля". В оригіналі літопис не дійшов до нас. Він складений і реставрований у кінці ХІХ ст. з частин Лаврентіївсько-

го (1337 р.), Іпатіївського (1425 р.) та Радзивілівського (XV ст.) літописів. Безумовно, "Повість времінних літ" мала своїми попередниками декількох київських і новгородських, але невідомих нам, літописних зведень. Літописи Київської Русі містять розповіді про розселення східних слов'ян і сусідніх народів, про заснування Києва, утворення і розвиток Київської держави, про її міжнародні зв'язки і культуру.

У XII–XIII ст., з розпадом Київської Русі, окремі князівства почали вести власні літописи. Головна увага приділялась місцевим подіям. Найвідомішими серед місцевих літописів є Київський, доведений до 1200 р., і Галицько-Волинський, що охоплює події 1201–1292 рр. Про події в Україні у XIV–XVI ст. знаходимо згадки в білорусько-литовських літописах: Супрасльському, Баркулабівському, літописі Биховця та інших.

Українське літописання у XVII ст. представлене багатьма пам'ятками – Густинським, Львівським, Межигірським літописами. В них розповідається про боротьбу проти Туреччини і Кримського ханства, виникнення українського козацтва, політику Речі Посполитої на українських землях.

Останніми великими літописами в історії України стали так звані "козацькі літописи", які зображують події Визвольної війни 1648–1654 рр., Руїни. Серед них – "Літопис Самовидця". Його автором вважають Р. Ракушку-Романовського. Цей літопис охоплює події 1648–1701 рр. Літопис, написаний Григорієм Грабянкою, подає історію України з давніх часів до 1709 р. Грабянка, займаючи посади полкового судді, обозного і полковника, міг використовувати офіційні документи, розповіді сучасників, польські хроніки. Головна увага у творі приділяється історії козацтва та війні 1648–1654 рр. Оригінал твору не зберігся. Відомо близько 20 списків літопису Г. Грабянки.

Найбільш докладним літописом є праця Самійла Величка, яка складається з чотирьох частин і охоплює період з 1648 по 1700 рр. Самійло Величко був знайомий з попередніми літописами, а також рядом інших джерел. Автор довгий час служив канцеляристом у генерального писаря, а згодом перейшов на службу до Генеральної військової канцелярії. Це давало змогу користуватись офіційними документами Гетьманщини.

Козацькі літописи були цінними джерелами для літературних творів та історичних праць М. Костомарова, М. Грушевського, І. Крип'якевича, Д. Яворницького, О. Апанович.

У 1674 р. Інокентій Гізель, німець за походженням, професор і ректор Києво-Могилянської академії, згодом – архімандрит Києво-Печерської Лаври, написав перший підручник з історії східних слов'ян – "Синопис". Ця праця була настільки популярною, що видавалася до початку ХІХ ст.

Історіографія історії України ХVІІІ століття

ХVІІІ ст. – це час, коли російська влада почала активний наступ на українську автономію. Українська старшина, залякана репресіями і заборонами, все менше звертала увагу на минуле своєї Батьківщини. Лише наприкінці ХVІІІ ст. з'являються праці Григорія Покаса, Петра Симоновського, Степана Лукомського та Якова Марковича, в яких відчувається жаль за втраченою автономією й сподівання на майбутню волю і свою державу. Найбільш повно ці ідеї виявляються у творі "Історія Русів", дата написання і автор якого невідомі. У 30–40 рр. ХІХ ст. "Історія Русів" поширювалась у рукописних копіях, а у 1846 р. український історик Осип Бодянський опублікував її в Москві. Книга мала антипольське й антиросійське спрямування, головною думкою було відновлення автономних прав України. Патріотичні ідеї "Історії Русів" роблять її визначним політичним твором кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.

Історіографія історії України першої половини ХІХ століття

Вивчення історії України в ХІХ ст. почалось зі знайомства з побутовою культурою народу, з етнографією. Етнографічні дослідження пов'язують з ім'ям зрусифікованого грузина Миколи Цертелєва. У 1819 р. він видав збірку українських народних пісень. У 1827 р. з'явилося видання пісень, підготовлене Михайлом Максимовичем. Завдяки етнографічним дослідженням в середовищі українських інтелектуалів розповсюджуються ідеї європейського романтизму. Романтики прославляли народ, його побутову культуру і традиції як вияв своєрідного духу українців. Романтизм та його ідеї панували в українській історіографії до середини ХІХ ст., тобто до того часу, коли в українській історичній науці поступово формується народницька течія. У 1822 р. з'являється перша фахова історична праця: Дмитро Бантиш-Каменський видає в Москві "Історію Малої Росії" в чотирьох томах. В основу праці покладено літописи та архівні джерела. Саме з цієї праці починається активне

використання архівних документів для написання професійних історичних праць. У 1842–1843 рр. побачила світ "Історія Малоросії" Миколи Маркевича у п'яти томах. Особливістю цієї праці була публікація історичних документів і приміток у трьох томах.

Роботи Д. Бантиша-Каменського і М. Маркевича залишались єдиними узагальнюючими працями з історії України до кінця ХІХ ст., хоча і мали певні недоліки. Але згодом вони перестали відповідати рівню розвитку історичної науки.

У 30–40-х рр. розвиваються історико-етнографічні дослідження. При Харківському університеті під керівництвом Іллі Срезневського працює так званий "гурток любителів української народності".

М. Максимович публікує ряд цінних документів – грамот, універсалів, актів. Відомими стають праці Андрія Скальковського, присвячені історії Новоросії і Запоріжжя.

Таким чином, перша половина ХІХ ст. стала важливим етапом у розвитку історичної науки в Україні. Остаточо відбувається перехід до фахового, професійного вивчення історії України, формуються ідеї народницького підходу у висвітленні історії, готується "вибух" історичних досліджень, який відбувається в другій половині ХІХ ст.

2. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Новий етап у дослідженні історії України відкривають відомі історики, громадські і культурні діячі – Микола Костомаров і Володимир Антонович. Основні історичні дослідження М.І. Костомарова присвячені історії ХVІ–ХVІІІ ст. Це монографії "Богдан Хмельницький", "Руїна", "Мазепа" та ін. Всі праці історик писав на документальних матеріалах художнім стилем, що робило їх надзвичайно популярними. М.І. Костомаров був першим, хто в своїх роботах "Две русские народности" і "Черты народной южнорусской истории" розрізняв два племені, народи: великоросів, які були колективістами і общинниками, самовідданими монархії, та українців – індивідуалістів, які прагнули до волі і бажали, щоб влада не втручалась у їхні справи.

Праці М.І. Костомарова були яскравим виявом народницьких ідей. В центрі уваги історика було селянство, масові народні виступи. Продовжив роботу М. Костомарова Володимир Антонович. Поляк за походженням, він ще студентом заявив про необхідність

вивчення української історії, культури, мови. Володимир Боніфатійович був професором Київського університету, брав активну участь у діяльності громад, співпрацював з діячами Галичини.

У науці В. Антонович працював переважно над історією Правобережної України, соціально-економічною історією України, велику увагу приділяв вивченню історії козацтва, гайдамаччини, шляхти. В. Антонович був одним із перших, хто активно використовував досягнення археології в історичних дослідженнях, великою є роль історика в дослідженні і виданні архівних документів. Ідеї В. Антоновича поділяло багато його учнів, які згодом стали відомими вченими. Серед них Д. Багалій, М. Грушевський та ін. В той же час у Києві працювали такі відомі історики, як Олександр Лазаревський, Микола Василенко. У Харкові під керівництвом професора Дмитра Багалія досліджувалась історія Сіверської землі та Слобожанщини. В Катеринославі Дмитро Яворницький написав "Историю запорожских казаков" у трьох томах, яка і до цього часу є одним з кращих творів, присвячених запорожцям. В Одесі активну роботу в кінці XIX ст. розпочав Михайло Слабченко – дослідник історії півдня України та економічної історії.

У Петербурзі вивчала історію України Олександра Єфименко, в Москві – Василь Пічета. Успіхам у дослідженні історії України сприяла діяльність громадських наукових товариств: в Одесі – це "Общества истории древностей", в Києві – "Исторического общества Нестора Летописца", у Харкові – "Историко-филологического общества".

Неабияке значення у відтворенні минулого України мали документи XIII–XVIII ст., знайдені в місцевих архівах і опубліковані у спеціальних збірниках: "Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России" (у п'яти томах) та "Акты, относящиеся к истории Западной России" (у 15 томах).

Велику роль у популяризації історії, археології та етнографії відігравав щомісячний історико-етнографічний журнал "Київська старовина", який виходив у 1882–1907 рр. У журналі друкували свої праці В. Антонович, Д. Багалій, Д. Яворницький та ін.

В останні роки XIX ст. починає активно працювати один з найвідоміших українських істориків, громадський і політичний діяч Михайло Сергійович Грушевський. Свою фахову кар'єру він розпочав, очоливши кафедру історії у Львівському університеті. Його наукові інтереси охоплювали питання з історії, етнографії, літера-

тури, археології. Ним написано кілька загальних робіт з історії України: "Очерк истории украинского народа", "Ілюстрована історія України", але головною працею стала "История Украины – Руси" в десяти томах. М. Грушевський виклав історію України від первісної доби до часів Хмельниччини. Ця робота узагальнювала накопичені знання, підводила певний підсумок розвитку історичних досліджень. Головною думкою твору стала ідея унікальності історії України. Праці Грушевського продовжували народницьку традицію історіографії.

Але поряд з традицією народництва поступово почав з'являтися новий підхід до вивчення української історії – державницький. Головною ідеєю цього підходу стало дослідження боротьби за національну державу, вивчення державницької діяльності української верхівки, вивчення національної державної ідеології. Першими, хто спробував з таких позицій вивчати історію України, стали Ф. Уманець та С. Томашівський.

Початок ХХ ст. був надто бурхливим в історії Російської імперії і не сприяв розвитку історичної науки в Україні. Револуція 1905–1907 рр. політизувала суспільство. Всі відомі українці брали участь у політичній боротьбі, їм було "не до історії". Період контрреволюції з її обмеженням українофільського руху теж не сприяв вивченню минулого. А згодом почалась Перша світова війна, яка завершилась для Росії великим революційним зривом.

В умовах становлення української держави у 1917–1920 рр. було написано велику кількість перших підручників з історії для початкових шкіл. Крім того, всі українські історики активно діяли в політиці: М. Грушевський очолював Центральну Раду, Д. Дорошенко – Міністерство закордонних справ, В. Липинський був українським послом у Відні. Дослідження української історії відкладлось на пізніший час.

3. РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У 1920 рр. в Україні остаточно установилась радянська влада. В 20-ті рр., незважаючи на важкі умови і дякуючи відносній політичній свободі, яку надавала нова економічна політика, українські історики продовжували плідну працю. Осередком цієї діяльності стала Українська академія наук. У 1924 р. в Україну повернувся М. Грушевський і продовжив вивчення історії. За десять років було створено кілька центрів і так званих "шкіл" історичної науки.

М. Грушевський очолив "Київську культурно-історичну школу". Під його керівництвом вийшов ряд наукових збірників і журналів. Сам М. Грушевський продовжив роботу над "Историей Украины-Руси". В Києві активно працювали О. Гермайзе, С. Шамрай, В. Юркевич.

М. Василенко, Л. Окіншевич, М. Слабченко створили історико-правову школу, в якій основна увага приділялась вивченню особливостей українського права і державного будівництва.

У Харкові виникла соціально-економічна школа, очолювана Д. Багалієм. Поряд з ним працювали О. Оглоблін, Н. Полонська-Василенко. Чимало нового матеріалу до історії соціально-політичних рухів, історії партій додали праці марксистської школи під керівництвом М. Яворського.

Активна, творча праця була обірвана на початку 30-х рр. В умовах ідеологічного тиску почалось нищення осередків гуманітарної науки, а згодом і репресії проти науковців, творчих діячів. У березні 1931 р. Грушевського вислано до Москви, а через кілька днів арештовано у справі так званого "Українського національного центру". Було заарештовано М. Яворського, О. Гермайзе. Згодом вони загинули в концтаборі на Соловецькому острові. Протягом першої половини 30-х рр. було ліквідовано науково-дослідні інститути історії в системі Академії наук, інші наукові установи. Заборонялись і вилучались праці відомих істориків, які знову стали доступними для читачів і дослідників лише наприкінці 80-х рр. Покоління українців 30–80-х рр. ХХ ст. не читали роботи М. Грушевського, М. Яворського, О. Гермайзе, П. Христюка, М. Попова, А. Кримського, М. Слабченка та багатьох інших. Під заборонаю були праці дореволюційних істориків. Протягом 30–40-х рр. в Україні було репресовано близько 200 вчених, у тому числі істориків, археологів, етнографів, правників, мистецтвознавців.

Така боротьба з "українським буржуазним націоналізмом", а саме в цьому звинувачувалась стара дореволюційна інтелігенція, затухає в середині 30-х рр. Саме в цей час з'являється "нова", "чиста", "пролетарсько-селянська", наукова, інженерно-технічна інтелігенція, яка беззаперечно сприймала і виконувала рішення партії. В 1936 р. був заснований Інститут історії України в системі науково-дослідних інститутів АН УРСР. Але його наукова діяльність була обмеженою, відбувалась під суворим наглядом і контролем ЦК КП(б)У. Основою історичних досліджень стала тільки

марксистсько-ленінська методологія, сутність якої – ідеї первинного, вирішального впливу економічного розвитку на життя суспільства, ідея класової боротьби, ідея прогресивної ролі пролетаріату і його партії в боротьбі за встановлення нового справедливого ладу. Проблема була не в тому, що ця методологія погана чи добра, вірна чи невірна, а в тому, що вона була проголошена "єдино вірною". "Відступники" від неї карались, як немарксистичні і буржуазні націоналісти. Ця доктрина панувала в СРСР (зокрема – в УРСР) до кінця 80-х рр. ХХ ст.

Під час Великої Вітчизняної війни в евакуації, в Уфі, співробітниками АН УРСР було написано кілька загальних праць. Але вони були засуджені в 1947 році за "серйозні помилки": 1) відхід від основ марксизму-ленінізму; 2) історія українського народу розглядалась відірвано від історії народів СРСР; 3) недостатньо показано прогресивну роль Російської держави.

Основними рисами української історичної думки післявоєнних років стало тематичне і хронологічне звуження кола досліджень, невисокий науковий рівень праць і невисокий рівень наукової критики.

Незважаючи на всі ці проблеми і складнощі, українські історики багато працювали в царині археології і давньої історії України, класової боротьби, україно-російських зв'язків і т. д. Позитивні риси мала "Історія Української СРСР" у восьми томах, десяти книгах. Унікальним явищем в історіографії стала "Історія міст і сіл УРСР".

З розгортанням процесів так званої "перебудови" і "гласності" ситуація змінюється на краще. В кінці 80-х на початку 90-х рр. в Україні перевидуються праці М. Грушевського, В. Антоновича, Д. Дорошенка, М. Крип'якевича, В. Липинського, М. Костомарова, Н. Полонської-Василенко та ін. Саме вони заповнили своєрідний вакуум, який склався через консерватизм сучасних українських істориків, їхні побоювання відійти від звичних схем.

Сучасний етап розвитку історіографії історії України

У 90-х рр. ідеї, думки, творчість українських істориків ніхто і ніщо не обмежує. На сьогодні не існує закритих тем. Активно вивчається період української революції 1917–1920-х рр., сталінських репресій в Україні, історія середньовічної України. Серед відомих дослідників – О. Бойко, В. Верстюк, Д. Веденєв, Я. Ісаєвич, Г. Касьянов, Ю. Мищик, В. Ульяновський, Ю. Шаповал, Н. Яковенко та багато інших. Але фінансова скрута, недолуга політика держави у видавничій сфері сут-

тво обмежують можливості фахівців-істориків. За останні десять років зі значних праць було видано лише 15-томну історію України, але невеликого формату, невеликим тиражем, проте високою ціною.

Історіографія історії України в Галичині в 20–30-ті роки ХХ століття

У Західній Україні в міжвоєнний період, незважаючи на тяжкі політичні і матеріальні умови, продовжувалась діяльність українських істориків. Її осередком було Наукове товариство ім. Т. Шевченка, в якому працювали С. Томашівський, І. Крип'якевич, О. Терлецький, Т. Коструба та ін.

4. ЗАКОРДОННА ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Під закордонною історіографією ми розуміємо все, що написано про Україну в інших країнах. Писемна історія України починається з творів давньогрецьких авторів. З початку християнської ери до них долучаються римські історики. Ці автори змальовують тисячолітню історію життя різноманітних народів, які населяли територію нашої країни з давніх часів.

Перший у світі історик, грек Геродот, значне місце у своїй "Історії" приділив географії, етнографії, історії південної частини України. В ті часи величезну територію від Дунаю до Дону заселяли скіфи. Геродот докладно змальовував їх життя, звички та історію. В розповіді про Скіфію історик включив відомості про нескіфські племена Східної Європи. Опис Скіфії у Геродота став класичним ще в античні часи і довгий час використовувався як авторитетне джерело знань про ці краї.

Відомості про наш край знаходимо в пізніших працях Еврипіда, Арістотеля, Феофраста, Страбона. В працях римського історика Амміана Марцеліна знаходимо легенди, які пояснюють назву Чорного моря. А римський адмірал, державний діяч Пліній Старший вже на початку нашої ери також дав опис Південної України. Аналогічні відомості знаходимо в праці відомого географа Птолемея, який жив у II ст. н. е. Великого значення набувають відомості греків і римлян про грецькі колонії, міста-держави на узбережжі Чорного моря. Ті ж римляни, Пліній Старший, Тацит, Птолемей вперше згадують слов'ян під назвою "венеди", а назву "слов'яни" вперше зустрічаємо у творах візантійських авторів.

Найповніше ранньослов'янська історія викладена у творах візантійських хроністів Йордана "Гетика" (551 р.) і Прокопія Кесарійського "Історія війн" (550–554 рр.). Про процеси утворення держави у східних слов'ян, наших предків, знаходимо відомості у праці візантійського імператора Костянтина Багрянородного "Про управління державою". Важливим є опис київсько-візантійських відносин, також поданий в цій праці. Цінними є згадки про русів у інших візантійських письменників, а також у так званих "Бертинських аналах", які писалися у Франції.

Окремим джерелом з давньоруської історії є праці арабських купців і географів Аль-Масуді, Ібн-Фадлана, Ібн-Хордадбега. В них ми знаходимо цінні повідомлення про природу, життя, побут, історію давніх русів.

Відомості про утворення і розвиток Київської Русі як держави у XI–XII ст. можна знайти в багатьох західноєвропейських джерелах, хроніках, спогадах. Серед останніх хроніка Тітмара Мерзебурзького та Адама Бременського. Важливим джерелом є скандинавські саги. Про монголо-татарську навалу і боротьбу з нею, про становище на підкорених українських землях нам повідомляють записи Плано Карпіні і Вільгельма де Рубрука. Це були посланці римського папи і французького короля до монгольських ханів і їх шляхи проходили через Україну.

Переломний етап, підкорення українських земель литовськими князями і утворення Литовсько-Руської держави нам описують польські хроністи Длугош, Мартин Бельський, Стрийковський і німецькі хроністи.

Однією з цікавих пам'яток історичної літератури кінця XVI ст. є щоденник дипломата германського імператора Рудольфа II Еріха Лясоти. В 1588–1594 рр. Лясота перебував в Україні. Рудольф II доручив дипломату умовити козаків стати на імперську службу з метою боротьби проти турок.

Щоденник дипломата є важливим джерелом для вивчення історії козацтва, зокрема перших років утворення і діяльності Запорозької Січі. До цього виду джерел можна віднести також щоденники поляків Якова Соб'єського, Казимира Макшевича та ін. Найбільший інтерес серед мемуарів першої половини XVII ст. становить твір "Описання України" Гільома Левасера де Боплана. Боплан прожив в Україні понад сімнадцять років, працюючи інженером. У своїй книзі він уміло передав власні спостереження над

життям і побутом українців, запорозького козацтва, шляхти, міщан тощо. Разом з "Описанням України" Боплан склав географічні карти Польщі і України XVII ст.

Із закордонних праць XVIII ст. слід відзначити праці німецьких істориків Карла Гаммерсдорфера "Історія українців і запорізьких козаків" (1789) та Йоганна Єнгеля "Історія України і українських козаків" (1796), двотомну працю француза Жана-Бенуа Шерера, присвячену Визвольній війні українського народу проти поляків.

У XIX ст. Україна остаточно інкорпорується в політичне, економічне, культурне поле Російської імперії. Перестає існувати навіть сама назва – "Україна", замість неї використовується термін "Юго-Западный край". Тому інтерес іноземців до історії, культури України зникає. Лише іноді Україну згадують у літературно-мистецьких творах та політичних комбінаціях ворожих до Росії країн.

Інтерес до України викликали події 1917–1920 рр. Багато істориків брали активну участь у національно-демократичній революції. Утвердження Радянської влади ставило перед ними вибір: залишатись на Батьківщині з невизначеним майбутнім або тікати за кордон і залишити собі принаймні життя.

За кордоном опинились відомі представники історичної, політичної, правничої науки. Серед них – Д. Дорошенко, В. Липинський, В. Старосольський, С. Шелухін, М. Лащенко, М. Шаповал та ін.

Українці за кордоном намагались зрозуміти і осягнути на основі історичного досвіду події революції і громадянської війни. Історики та політологи розробляють концепції минулого і на їх основах пропонують схеми майбутнього розвитку України. Їх роботи становлять багатий і серйозний пласт української історіографії за кордоном. Згодом дослідження українців привернули увагу іноземців.

Відомою історико-політологічною течією серед дослідників за кордоном стає консерватизм. Представники цього напрямку В. Липинський і В. Кучабський намагались довести необхідність встановлення монархічного ладу в Україні. В. Липинський гостро критикував істориків народницького напрямку, які пов'язували майбутнє України з романтикою запорожців, гайдамацького руїною, анархічним бунтарством. В Україні, на його думку, має бути проголошена "правова" або "трудова" монархія. Доповнював консервативну традицію національно-державницький напрям, представлений працями С. Дніпрянського та В. Старосольського.

Серед активно працюючих істориків першої хвилі еміграції треба обов'язково назвати Д. Дорошенка. Його праці "Нариси з історії України" (у двох томах) та "Історія України" (у двох томах) не втратили актуальності до нашого часу.

Крім того, на початок 20-х рр., українці створили свої наукові і навчальні центри: Український вільний університет (Прага), Українську сільськогосподарську академію (Подебради), Український науковий інститут (Берлін, Варшава).

Друга хвиля українських істориків з'явилась на Заході в 1944–1945 рр. Частина української інтелігенції, яка опинилась у 1941–1943 рр. в окупації, не могла розраховувати на "щирість" радянської влади після визволення України. До втікачів з України приєдналися українці з Берліну, Праги, Варшави. Серед них були Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблін, Л. Витанович та ін. Центри української науки перемістились до Мюнхена, Аугсбурга, Рима.

Наприкінці 40-х рр. частина українських істориків переїздить до США та Канади. Завдяки їх активній діяльності в 1968 р. при Гарвардському університеті відкривається Український науковий інститут. На сторінках журналу "Український історик", який видає цей інститут, досліджується історія і культура України. З інститутом пов'язані імена відомих істориків Омеляна Пріцака і Джорджа Грабовича. В інших американських центрах працюють Тарас Гунчак, Любомир Винар, Джон Решетар. У Канаді історію України вивчають в університетах Торонто, Вінніпега, Саскатуна, Калгарі, Ванкувера.

У ФРН продовжує діяти Український вільний університет. У Франції центром україністики є містечко Сарсель, де працює відділення Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Свого часу активний осередок української історичної науки був у Римі.

Про Україну та її історію писали не лише українці в діаспорі, але й інші дослідники. Серед найвідоміших – праці Р. Конквеста "Жнива скорботи", яка розповідає про голод 1932–1933 рр., та "Великий терор", присвячена репресіям у СРСР і в Україні зокрема.

Сфера досліджень українських істориків за кордоном охоплювала велике коло питань: починаючи від давньої історії до наших днів. Однією з найвідоміших праць є багатотомна "Енциклопедія українознавства", надрукована українською та англійською мовами, і являє собою цінне джерело з усіх галузей життя України.

Після проголошення незалежності вивчення історії, культури України за кордоном значно активізувалось.

5. ПРОБЛЕМА КОНЦЕПЦІЙ-СХЕМ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Під терміном "концепція-схема" ми розуміємо систему поглядів, спосіб розуміння і тлумачення певних фактів та явищ. Під історичними концепціями-схемами ми розуміємо систему тлумачення історичних явищ, подій, спосіб побудови висновків. Ці концепції базуються на всіх відомих археологічних і писемних фактах, досягненнях інших наук. Інтерпретувати ці факти кожен історик може по-своєму, вибудовуючи свою систему трактування фактів і явищ.

З кінця XVIII – початку XIX ст. російські історики, зокрема М. Карамзін, у своїх працях утверджували думку про існування єдиної "загальної" Руської держави. Ця держава просто змінювала свої назви: Київська Русь – Суздальське князівство – Володимирівське князівство – Московська держава – Російська імперія та СРСР – Російська Федерація у XX ст. Разом з назвою змінювались і столиці: Київ, Володимир, Москва, Петербург.

Московські князі, які вели своє походження від Рюрика (згодом – династія Романових), вважали себе нащадками київських князів. Створивши у XV–XVI ст. централізовану державу, царі, а згодом і імператори, претендували на всі території, які належали колись Київській Русі. Відомий російський історик М. Погодін стверджував, що після зруйнування Києва монголами, захопленням ними правобережжя Дніпра, велика частина населення переселилась на північний схід, у міжріччя Оки і Волги. На його думку, саме ці переселенці становили етнічний субстрат майбутньої Російської держави.

Ця схема-концепція офіційно була закріплена в праці "Історія государства Російського" М. Карамзіна, згодом – в підручниках і загальних працях інших істориків XIX ст. Так само вона закріпилась у світовій історичній науці як схема східно-слов'янської історії.

Виходячи з цієї схеми, історія українського і білоруського народів становила невеликі епізоди в історії тисячолітньої Російської імперії. Історія України обмежувалась окремими фактами з історії Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави, Польсько-Литовської унії, козаччини, приєднанням України до Московської держави. Схема залишала без уваги своєрідність, оригінальність та особливості історичного життя українців.

В кінці XIX ст. завдяки новим історичним і археологічним дослідженням виявляються недоліки такого однобічного підходу до історії українців, білорусів, росіян. У кінці XIX – на початку XX ст. відомий український історик М. Грушевський у статті "Традицій-

на схема "руської історії" та справа раціонального укладу історії східного слов'янства" (1904 р.) підкреслює невиправданість об'єднання давньої історії Київської Русі з історією Володимирського і Московського князівств XIII–XVI ст. На його думку, Володимиро-Московське князівство не є продовженням Київської держави, адже Київську Русь породили українські племена, а Володимиро-Московську Русь – великоруські племена. Концепція стверджувала, що продовжила традиції Київської Русі Галицько-Волинська Русь XII–XIV ст., а згодом, у XIV–XVI ст., Велике князівство Литовське і Руське. Московська ж держава зросла зі свого власного коріння. Звичайно, що такий підхід був вороже зустрінутий офіційною історичною наукою і владою. В ньому одразу і не без підстав побачили історичне обґрунтування національно-визвольного руху, боротьби українців за власну державу.

Разом з тим ця схема закріпилась у працях українських істориків. Але в 30–80-х рр. вона гостро критикувалась як націоналістична. Проти неї була розгорнута масштабна боротьба.

Офіційною історичною наукою була вироблена нова схема давньоруської і зокрема української історії. Ця схема містила три постулати:

1) Київська Русь з її культурою, політичним устроєм була витвором єдиної руської народності;

2) Київська Русь – колыска трьох братніх народів: руського, українського, білоруського, які остаточно формуються у XII–XIII ст.;

3) події 1654 рр. – Переяславська рада – являє собою акт об'єднання українського і руського народу в одну Руську державу. Ця схема освячувала союз слов'янських народів, роздаючи кожному по частині історії Київської Русі, немовби замиряючи їх.

Аналізуючи всі ці схеми, бачимо, що кожна з них несе відбитки політичних пристрастей і вимог епох, в яких вони створювались та існували.

Історична наука в сучасній Україні знаходиться в умовах так званої "методологічної кризи", коли жодна з названих схем не відповідає сьгоднішнім умовам і йде пошук нових підходів і поглядів до вивчення такого складного явища, як історія України.

План семінару

1. Давньоруські літописи XII–XVIII ст.:
 - а) "Повість временних літ", "Галицько-Волинський літопис";
 - б) літописи литовсько-польської доби;
 - в) козацькі літописи.
2. Історіографія історії України XVIII – початку XX ст.
3. Розвиток української історичної науки в радянську добу.
4. Українська історична наука в еміграції.
5. Проблема концепцій-схем історії України.

Література

1. *Дорошенко Д.* Нарис історії України: У 2 т. – К.: Либідь, 1992. – Т.1. – С. 3–25.
2. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: У 2 т. – К.: Либідь, 1995. – Т.1. – С.13–34.

Питання для самостійного контролю

1. Першим відомим літописом Русі – України є:
 - а) "Повість временних літ";
 - б) "Галицько-Волинський літопис";
 - в) Львівський літопис.
2. Хто є автором найвідомішого літопису Давньої Русі:
 - а) Никон Великий;
 - б) монах Нестор;
 - в) монах Сильвестр;
 - г) автор невідомий?
3. Які літописи відображають події XIV–XVI ст.:
 - а) "Повість временних літ";
 - б) Літопис Самовидця;
 - в) Межигірський;
 - г) Львівський;
 - д) Галицько-Волинський;
 - е) Густинський;
 - ж) Радзивілівський?
4. Які літописи розповідають про події доби Хмельниччини:
 - а) польські хроніки;
 - б) козацькі літописи;

- в) літопис Самовидця;
- г) Супрасльський літопис?

5. Назвіть авторів козацьких літописів:

- а) Р.Ракушка;
- б) І. Гізель;
- в) П. Полуботок;
- г) Д. Апостол;
- д) С. Величко;
- є) Г. Граб'янка.

6. Перший підручник з історії східних слов'ян і історії України мав назву:

- а) "Історія Русів";
- б) "Синопис";
- в) "Історія України – Русі".

7. Автором першого підручника з історії східних слов'ян і історії України був:

- а) Д. Бантиш-Каменський;
- б) І. Гізель;
- в) М. Маркевич.

8. В якому вищому навчальному закладі був створений перший підручник з історії східних слов'ян і історії України:

- а) Московському університеті;
- б) Києво-Могилянській академії;
- в) Київському університеті;
- г) Львівському університеті?

9. Перші багатотомні праці з історії України мали назву:

- а) "Історія Малої Росії";
- б) "Дві руські народності";
- в) "Збірник малоросійських пісень";
- г) "Історія Малоросії".

10. Назвіть істориків, які у своїх працях першими використали архівні документи:

- а) І. Гізель;
- б) М. Цертелев;
- в) Т. Сафонович;
- г) Д. Бантиш-Каменський;

- д) П. Куліш;
- е) М. Маркевич.

11. Назвіть українських істориків, які започаткували народницьку традицію у висвітленні історії України:

- а) М. Максимович;
- б) Д. Дорошенко;
- в) Д. Бантиш-Каменський;
- г) М. Костомаров;
- д) В. Липинський.

12. Засновником Київської школи істориків був:

- а) М. Костомаров;
- б) П. Куліш;
- в) В. Антонович;
- г) М. Грушевський.

13. Автором відомої праці "Історія України – Русі" був:

- а) Д. Яворницький;
- б) М. Грушевський;
- в) М. Драгоманов.

14. До якої течії в українській історіографії належать праці:

- а) М. Максимовича;
- б) М. Костомарова;
- в) В. Антоновича;
- г) С. Томашівського?

15. У 20-ті роки в Радянській Україні умови для розвитку історичної науки були:

- а) сприятливі;
- б) несприятливі.

16. Як називались наукові школи в 20-ті рр. в Радянській Україні:

- а) історико-романтична;
- б) соціально-економічна;
- в) марксистська;
- г) народницька;
- д) історико-правова?

17. Які наукові історичні школи в Радянській Україні очолювали ці відомі історики:

- а) Д. Багалій;
- б) М. Василенко;
- в) М. Грушевський;
- г) М. Яворський?

18. Хто з українських істориків започаткував і продовжив державницьку традицію у висвітленні історії України:

- а) М. Слабченко;
- б) М. Грушевський;
- в) Ф. Уманець;
- г) В. Винниченко;
- д) В. Липинський?

19. Назвіть українських істориків, які працювали в еміграції:

- а) Д. Дорошенко;
- б) В. Липинський;
- в) М. Максимович;
- г) О. Оглоблін;
- д) Н. Полонська-Василенко;
- є) М. Костомаров;
- ж) І. Срезневський;
- з) Д. Яворницький.

20. Як називались наукові центри української історичної науки за кордоном:

- а) УВАН;
- б) УАН;
- в) ІНІОН;
- г) НАНУ;
- д) НТШ?

21. Де вперше було видано "Енциклопедію Українознавства":

- а) м. Вінніпег, Канада;
- б) м. Сарсель, Франція;
- в) м. Мюнхен, Німеччина?

Теми рефератів

1. Перші давньоруські літописи: їх дослідження і вивчення.
2. Іноземні джерела – візантійські, європейські, арабські – про давніх слов'ян.
3. Українські літописи і мемуари XVI–XVII ст.
4. Козацько-старшинські літописи XVII ст.

5. "Хроніка з літописців стародавніх" Ф. Сафановича та "Синопис" І. Гізеля – визначні пам'ятки історичної думки.
6. Історична і громадсько-політична думка в Києво-Могилянській Академії.
7. Українська історіографія у XVIII ст.
8. Мемуарна література XVIII ст.
9. Іноземні джерела про Україну XIV–XVII ст.
10. "Історія Русів" та її місце в українській історіографії.
11. Д. Бантиш-Каменський: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
12. М. Маркевич: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
13. М. Максимович: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
14. М. Костомаров: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
15. В. Антонович: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
16. П. Куліш: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
17. М. Грушевський: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
18. Д. Багалій: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
19. Д. Яворницький: життєвий шлях і внесок у розвиток історичної науки.
20. Історична наука за часів радянської влади (1920–1989 рр.).
21. Дослідження історії України за кордоном.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Підручники і навчальні посібники

1. *Возняк М.* Історія української літератури: У 2 кн. – Л.: Світ, 1992.
2. *Грушевський М.* Історія України – Русі: В 11 т., 12 кн. – К.: Академія, 1991–1997.
3. *Дорошенко Д.* Нарис історії України: У 2 т. – К.: Глобус, 1991.
4. *Дорошенко Д.* Огляд української історіографії. – К.: Україна, 1996.
5. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – К.: Наукова думка, 1977–1979. – Т.1–4.
6. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. вид. / За заг. ред. *А.В. Яртия, С.М. Шендрика, С.О. Черепанової.* – Л.: Світ, 1994.

7. *Маланюк Є.* Нариси з історії нашої культури. – К.: Знання, 1992.
8. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: У 2 т. – К.: Либідь, 1992.
9. *Попович М.* Нарис історії культури України. – К.: Артк, 1998.
10. *Рибалка І.* Історія України: У 2 ч. – Х.: Основа, 1994–1997.

Література для поглибленого вивчення теми і написання рефератів

1. Великий українець: Матеріали з життя і діяльності М. Грушевського / За ред. *П. Соханя*. – К.: Либідь, 1992.
2. *Величко С.* Літопис: У 2 т. – К.: Дніпро, 1991.
3. *Висоцький С.* Київська писемна школа Х–ХІІ ст.: До історії української писемності. – Л.; К.; Нью-Йорк, 1998.
4. *Довгопол В., Литвиненко М., Лях Р.* Джерелознавство історії Української РСР. – К.: Наукова думка, 1988.
5. Історіографія історії Української ССР. – К.: Наукова думка, 1987.
6. Історія України в особах: ІХ–ХVІІІ ст. – К.: Україна, 1993.
7. Історія України в особах: ХІХ–ХХ ст. – К.: Україна, 1995.
8. Історія української культури. – К.: Вища школа, 1994.
9. *Коваленко Л.* Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Жовтневої революції. – К.: Наукова думка, 1983.
10. Літопис Руський. – К.: Вища школа, 1989.
11. Літопис Самовидця. – К.: Наука, 1971.
12. *Марченко М.* Українська історіографія (з давніх часів до середини ХІХ ст.). – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959.
13. *Санцевич А.* Українська радянська історіографія (1945–1983). – К.: Наукова думка, 1985.

БОБІНА Олег Валерійович

ІСТОРИОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Видавництво УДМУ. 54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5

Свідоцтво ДК № 1150 від 12.12.2002 р.

про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Редактор О.Є. Вакула
Комп'ютерна правка Ю.В. Зайцева
Комп'ютерна верстка А.Й. Трищ
Коректор Н.О. Шайкіна

Підписано до друку 25.12.02. Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 1,3. Обл.-вид. арк. 1,4. Тираж 250 прим.

Вид. № 20. Зам. № 356. Ціна договірна.

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО МОРСЬКОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Шановні панове!

Запрошуємо Вас ознайомитись з можливостями книжкового видавництва, висококваліфіковані спеціалісти якого забезпечать оперативне та якісне виконання замовлення будь-якого рівня складності.

Наш головний принцип – задовольнити потреби замовника в повному комплексі поліграфічних послуг, починаючи з розробки та підготовки оригіналу-макета, що виконується на базі IBM PC, і закінчуючи друком на офсетних машинах.

Крім цього, ми маємо повний комплекс післядрукарського обладнання, що дає можливість виконувати:

- ✓ аркушепідбір;
- ✓ брошурування на скобу, клей;
- ✓ порізку на гільйотинах;
- ✓ ламінування.

Видавництво також оснащено сучасним цифровим дублюатором фірми "Duplo" формату А3, що дає можливість тиражувати зі швидкістю до 130 копій за хвилину.

Для постійних клієнтів – гнучка система знижок.

Отже, якщо вам потрібно надрукувати **підручники, книги, брошури, журнали, каталоги, рекламні листівки, прайс-листи, бланки, візитні картки**, – ми до Ваших послуг.

© Український державний морський технічний університет

✉ Україна, 54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5,

видавництво УДМТУ

☎ 8(0512) 37-33-42; 39-81-46, 39-73-39, fax 8(0512) 39-73-26;

E-mail: publishing@usmtu.edu.ua